

EESTI KIRJANDUSTEADUSE „KES? MIS? KUS?”

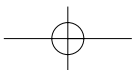
Hetkeseis*

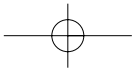
CORNELIUS HASSELBLATT

Pealkirjas esitatud termin *Eesti* on ambivalentne. Kas jutt on eestikeelsest kirjandusteadusest ehk eesti keeles kirjutatud kirjandusteadusest või Eesti Vabariigi kirjandusteadusest, see tähendab Eesti Vabariigi territooriumil tehtud kirjandusteadusest? Probleem on aga veelgi keerulisem, sest mõiste ei ole üksnes ambivalentne, vaid tegelikult polüvalentne: mõeldav on ka Eesti kirjanduse teadus, mis uurib omakorda Eesti alal kirjutatud kirjandust ja eestikeelset kirjandust. Nõnda on sellel terminil vähemalt neli tähendust. Mitmetähenduslikuks muudab antud mõiste muidugi selle sõnaühendi esimene pool – sõna *Eesti* –, kuigi ka *kirjandus* terminina nõuaks kindlasti täpsustamist. Teatavasti on selle sõna mitmetähenduslikkuses süüdi eesti keel ise, mis ei tee siin vahet nimi- ja omadussõna vahel, nõnda et kõneleja peab alati täpsustama, kas ta mõtleb suure või väikse algustähega *Eestit*. Ning sellega kaasneb olukord, kus teinekord jäetakse see küsimus meelega lahtiseks, lootes, et igatüks saab niigi aru, millest räägitakse. See ei ole aga sugugi alati nii, ja siinkohal tekibki tänapäeva Eesti kirjandusteadust käsitledes esimene probleem või, pehmemalt väljendudes, diskussiooniteema.

Mida me võiksime õigupoolest eesti kirjandusse kuuluvaks nimetada? Just sellele küsimusele tuleb kõigepealt vastata, sest nõuab ju igasugune teaduslik tegevus, et uurija opereeriks selgete mõistetega ning piiritleks võimalikult täpselt ka uuritava ala. Küsimus ei ole muidugi uus ja siin-seal on sellele ka vastatud – tuletan meelde kaheksateist aastat tagasi toimunud konverentsi „Kõnelusi rahvuskirjandusest” (vt Kõnelusi rahvuskirjandusest 1990). Aga see ei tähenda, et töö oleks tehtud ja probleem lahendatud. Pidevalt lisanduvad ju uued andmed ja uued teoreetilised lähenemisviisid ning samamoodi muutuvad probleemi ümbritsevad üldised arusaamad. Nagu üldiselt teada, on viimase viieteistkümnepäevase kahekümne aasta jooksul intensiivselt uuritud Eestimaa alal sündinud saksakeelset kirjandust, peamiselt Jaan Unduski (vt Undusk 1992; 1995a; 1995b; 1995c) ja Liina Lukase (vt Lukas 2000a; 2000b; 2001; 2004; 2006) töodes. Oli ka ülim aeg. Tänapäeval ei kahtle vist enam keegi, et baltisaksa kirjavaral oli oluline roll eesti kirjanduse arenemisel. Kuid kakskümmend aastat tagasi olid arusaamad teistsugused ning sellepärast võib pidada asjaolu, et tänapäeval tegeldakse siin ka kohaliku saksakeelse tekstikorpuse uurimisega, üheks Eesti moodsa kirjandusteaduse tõeliseks saavutuseks. Aga see ei tähenda veel, et oleks saavutatud ka üksmeel küsimuses, mida ikkagi nimetada eesti kirjanduseks. Sest selle suure ja teatud mõttes küllaltki amorfse saksakeelse tekstikogumi inkorporeerimine Eesti kirjandusse pole sugugi probleemitu. Probleemsus seisneb siin peamiselt baltisaksluses – keegi ju ei tea, mida see endast täpselt kuju-

* Ettekanne Keele ja Kirjanduse juubelisümposiumil Tallinnas 2. novembril 2007.

tab: kas siin sündimist, siit läbikäimist, siin piisavalt kaua elamist – aga mis on siis piisavalt? L. Lukase uurimusest näiteks selgub, et baltisaksa kirjanik läks – kui tal midagi öelda oli – pigem Saksamaale või vähemalt publitseeris oma tekste Saksamaal (Lukas 2006: 157, 162, 165, 210). Samuti pole ka Gero von Wilpertile lõplikult selge, mis ikkagi on baltisakslus (Wilpert 2005: 12–13). Välja on pakutud väga erinevaid kontseptsioone. Ma ei tea, kas see on üldse E/eesti kirjandusteaduse ülesanne, aga mingi seisukoha võtmine selles küsimuses paistab olevat asjakohane.

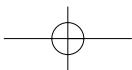
Üks võimalus selle probleemi lahendamiseks või lihtsalt vältimiseks on loomulikult keelekeskne lähenemine: eesti kirjandus on ainult see, mis on kirjutatud eesti keeles. Huvasti, Faehlmanni müüdid, Kreutzwaldi saksakeelsed luuletused ja Ivaski elegeiad, huvasti, Aino Kallas ja Hella Wuolijoki, huvasti Hans Leberecht ja Peeter Puide! Teie eesti kirjandusse ei kuulu! Oma kirjandusloos (Hasselblatt 2006: 2–3) olen ma sellist põhimõtet rakendanud ja põhjendanud, kuid see muidugi ei tähenda, et see olekski ainus võimalus. Aga üks võimalus see minu meelet kindlasti on.

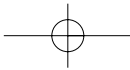
Soomlased on teatavasti probleemile juba ammu leidnud teistsuguse lahenduse ja kaasanud nende maal rootsi keeles kirjutatud kirjanduse soome kirjandusse. Kuid ka soome kirjandusloos pole see alati nii olnud – kõige varasemad käsitlused on samuti keskendunud soomekeelsele kirjandusele (Suomen kirjallisuushistoria I 1999: 7). Muidugi on ka Soome geopoliitiline asend ja kultuurilugu teistsugune ja seepärast on soomlaste hoiak selles küsimuses ka lihtsamalt põhjendatav.

Olgu kuidas tahes: Eesti kirjandusteadust käsitledes tuleb konstateerida, et üheks ülesandeks on oma uurimisobjekti määratlemine. Mida me käsitleme E/eesti kirjandusena? Olulisi samme selles suunas on tehtud, kuid lahtisi küsimusi on arvatavasti veel.

Siin avaneb aga uus dimensioon, millega omakorda kaasneb järgmine probleem: mida teha tänapäeva Eestis kirjutatud muukeelsete tekstidega? Nende loojatena võib eristada kaht tüüpi kirjanikke. Esiteks, ilmselt enam-vähem eesti keeles mõtlevad inimesed, kes aga ühel või teisel põhjusel arvavad, et võiks ennast väljendada ka teises keeles, näiteks inglise või vene keeles. Kõige parem näide on arvatavasti Jaan Kaplinski, kes eesti kirjanikeelsete tekstide kõrval on oma loomingut avaldanud veel vähemalt neljas muus keeles: inglise, soome, vene ja võru keeles. Siia kuulub aga ka hiljuti ilmunud Reet Soola kakskeelne – eesti- ja ingliskeelne – luulekogu, mille kohta üks arvustaja kirjutab, et selle luuletused „on vähemalt samavõrra „Eesti asi”, see tähendab Eesti ajaloo ja rahvustunde osa, kui seda on Eesti- ja Liivimaal sajandeid elanud sakslaste rikas saksakeelne kirjavara”. Ja kriitik järeldeb sellest, „et ennast on asunud kehtestama uue humanitaardistsipliini – baltoanglistilise (või kitsamalt, estoanglistilise) kirjandusteaduse uurimisaines” (Pilter 2007: 1261). Teise rühma moodustab venekeelne kirjandus Eestis, mille kohta rühmituse Tuulelohe manifestis postuleeritakse, et „vene kirjandus Eestis on eesti kirjandus vene keeles” (Kotjuh 2007: 55). Ka siin peaks Eesti kirjandusteadus seisukoha võtma: mida ta näeb selles – näilikus või siis tõelises – paradoksis?

Teine uurimisobjekti määratlemisega seonduv küsimus oleks: mida ikkagi kujutab endast mõiste *kirjandus*? Kas rahvaluule on kirjanduse osa või ei ole? Kust üldse algab eesti kirjandus? Kuna siin ei ole tegemist Eesti-spet-

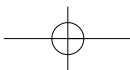

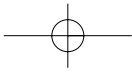

siifilise probleemiga, piirduksin vaid mõne lühikese märkusega. See, mida kirjandusteaduseks kutsutav teadusala kuskil uurib, sõltub ju suuresti ajast, ruumist ja moest. Minu ülikoolis [Groningeni Ülikoolis – *toim*] näiteks tavalist kirjandusõppetooli enam ei olegi, selle asemel on kunsti, kultuuri ja meedia osakond, mille eesotsas on „endine” klassikaline kirjandusteadlane. Teine kolleeg uurib võib-olla peamiselt filme, kolmas elulugusid. Ühesõnaga – puhast kirjandust, mis iganes see olla võiks, pole ju praegusel hetkel üldse enam moes uurida. Seda on näha ka magistritöödest, ning see pole minu meelest ainult juhendajate süü, kes suruvad üliõpilastele peale oma lemmiktemasid, vaid ka tundengite enda valik. Eestis on olukord mõnevõrra teistsugune, aga 2005.–2006. aastal Tallinnas ja Tartus kaitstud magistritööde põhjal võib järeldada, et areng kulgeb ka siin samas suunas: klassikaliste teemade kõrvale, nagu ühe teose, autori või voolu käsitlemine, on ilmunud ka uued teemad, kus on fookuses näiteks kirjastajad, lavastused, pooleldi põrandaalune almanahhikirjandus või riiklik kultuuripoliitika (vt Margus, Roots 2006; 2007; Aava, Tarrend, Viikberg 2006; Aava, Vaiksoo, Verschik, Viikberg 2007).

See oli niisiis enam-vähem eesti kirjandusteaduse „mis”. Jääb veel küsida: „kes?” ja „kus?”. Muidugi, osaliselt need kolm aspekti kattuvad ning leidsid minu ettekande pealkirjas rakendamist paljuskil kenakõla tõttu. Kes on siis Eesti kirjandusteaduse juhtivad tegelased? Ma ei hakka siiski nimesid loendama, sest oht kedagi unustada on liiga suur. Sellega tahan ma öelda, et Eesti kirjandusteadus on mitmekesine ja rikas. Seda isegi juba institutsioonide tasemel, sest kaks õppetooli pluss kaks uurimisinstituuti oma teaduritega – peale Underi ja Tuglase kirjanduskeskuse pean uurimisasutuseks ka Kirjandusmuuseumi – pole sugugi vähe. Olukord, kus üks õppetool on vakantne ja et teinekord kurdetakse akadeemilise kraadiga järelkasvu vähesuse üle, on pigem seotud taasiseseisvumise järgsete ümberstruktureerimisega. Ja järelkasvu on minu meelest tulemas küll. Potentsiaal on kindlasti olemas, seda tõestavad ka täiskirjutatud kirjandusajakirjad ning aastaraamatud, mida ükski tavalise töökoha ja -koormusega inimene ei suuda enam korralikult jälgida, kuna kõike seda on lihtsalt liiga palju. Kui siia veel lisada mõned võrguprojektid, nagu suurepärane EEVA-projekt Tartu Ülikooli raamatukogus, mille kaudu on muudetud elektrooniliselt kättesaadavaks hulk vanu tekste, peaks olema selge, et praegune eesti kirjandusteadus on viljakas põld, kus huviline nii mõndagi võib leida. Ja kõik see on ka heal tasemel, niivõrd kui mina seda hinnata oskan.

Võib ju küsida: mis juubelijutt see on? Kas kõneleja siis ei tea, kui raskes olukorras Eesti humanitaarteadused praegu on? Kuidas nad võitlevad, selg vastu seinale, üha vähenevate ressursside eest? Teab küll. Aga Eesti ei ole selle poolest teistsuguses olukorras kui ülejäänud maailm, kus leiavad aset tegelikult samasugused protsessid ja võitlused. Ka näiteks Soomes pole n-ö rahvusteadustel kerge, ka Saksamaal on humanitaarteadused kaitseseisundis, ka Hollandis peavad selle ala uurijad alati valvel olema, et kuskilt midagi saada. See on vohava kapitalismi tunnus ning sellega peab arvestama igal pool. Eesti pole sugugi nii viletsas olukorras. See selgub juba üksnes tõsiasiast, et riikliku dotatsiooni ning mitme palgalise töötajaga kultuuriajakirju äsja mainitud riikides lihtsalt ei ole.

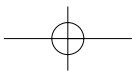

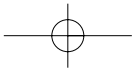

Edasi kolmanda punkti juurde, mille puhul võiks ehk tõesti pisut kurta. Kus tehakse E/eesti kirjandusteadust? Loomulikult ei hakka ma siin arutama, kas Tartus või Tallinnas. Kes praegu niimoodi mõtles, tegi sellesama vea, millest järgnevalt lühidalt rääkida tahangi. Nimelt on mul kuri kahtlus, et mõned eesti kirjanduse uurijad oletavad, et eesti kirjanduse uurimine toimub ainult Eestis. Samamoodi arvavad mõned eestlased, et eesti kirjandusest saab päriselt aru ainult eestlane. Ma ei ole selle väitega nõus. Minu meelest on tegemist teatud alaväärsuskompleksiga, mille kohaselt „õiget” ja „suurt” kirjandust tehakse ikka suurtes keeltes. Mida siis meil, eestlastel, sellele lisada? Järelikult ei huvitagi kedagi, mida meie siin kritseldame ja kirjanduseks nimetame, ning seega oleme meie ka ainsad, kes oma kritseldusi uurivad.

Kõigile on muidugi selge, et läbi aegade on lõviosa eesti kirjandust uurivatest, arvustavatest või käsitlevatest artiklitest ja raamatutest kirjutatud Eestis. Teistsugune olukord olekski üllatav. Siiski pole Eestimaa ainus koht maailmas, kus tuntakse huvi eesti kirjanduse vastu, ja samuti pole eesti keel ainus keel, milles kirjutatakse eesti kirjandusest. Viimases väites pole muidugi midagi uut, sest on üldteada fakt, et esimene eesti kirjanduse üldkäsitus oli saksakeelne (vt Jürgenson 1843–1844). Samuti on teada, et teine üldkäsitus – ja juba tublisti ulatuslikum – ilmus soome keeles (vt Ahlqvist 1856). August Ahlqvisti tekst oli ka selles mõttes tähtis, et sellest ilmus hiljem kaks saksakeelset lühiversiooni: Liivimaal väljaantavas Inlandis ja teine Saksamaal tuntud ja tunnustatud kirjandusajakirjas Magazin für die Literatur des Auslandes (vt Ahlqvist 1861a; 1861b). Nõnda jõudis Ahlqvisti kaudu teadmine eesti kirjandusest Saksamaale ja isegi Ungarisse, sest kui ungari õpetlane Pál Hunfalvy 1869. aastal Eesti- ja Liivimaal ringi sõitis, oli tema pagasis ka Ahlqvisti raamat (vt Hunfalvy 1871). Nagu Reet Neithal veenvalt on tõestanud, on Ahlqvist avaldanud mõju ka eesti kirjanduse uurimisele: nii mõnigi hilisem eesti kirjanduslugu on August Ahlqvistilt üht-teist laenanud (Neithal 2005: 692).

Muidugi tuleb siin eristada kirjanduse tutvustamist ja kirjanduse uurimist. Ilmselt olidki mainitud tekstid eesti kirjanduse tutvustajad, mis eesti kirjandusteaduse seisukohalt pole eriti huvitav. Varsti aga tulid Soomest ka n-ö „kõvad” uurimused, mis moodustavad tänapäevani olulise osa eesti kirjandusteadusest: Uno Karttuneni Kalevipoja-käsitus 1905. aastast (vt Karttunen 1905), Aino Kallase Koidula elulugu (vt Kallas 1915), Gustav Suitsu Kreutzwaldi-uurimus (vt Suits 1953), Herbert Salu monograafia Eduard Vildest (vt Salu 1964) ja Pekka Lilja põhjalik uurimus nn sotsialistliku realismi positiivsest kangelasest (vt Lilja 1980). Eriti viimane – aga ka juba Karttuneni uurimus – näitab, et tegemist pole ainult eesti pagulastega, kes Soomes oma töid publitseerivad. Soomlastel on oma osa eesti kirjandusteaduses, mida ei tohiks unustada. Ja üldiselt oldi siin Soomes ilmunust teadlikud. P. Lilja 1980. aastal ilmunud uurimuse puhul ei saanud juttu olla tavalisest retseptisioonist, sest tegemist oli klassivaenlase kirjutatud teosega. Kuid Lilja teose võib leida Eesti teadusraamatukogude fondidest ja poliitilise olukorra muutudes ilmus ka tema väitekirja eestikeelne kokkuvõte (vt Lilja 1990). Eesti järel jääb Soome edaspidigi kohaks, kus kõige rohkem tegeldakse eesti kirjandusega, mida tõestavad ka mitmed koostööprojektid (vt nt Kaksi tietä 1999; Viron kirjallisuus 2003), seal õppivad üliõpilased ja

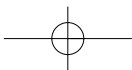
doktorandid, Kari Sallamaa etnofuturismi käsitlused (vt Sallamaa 2001; 2003) või Juhani Salokandle teoksil olev Jaan Krossi monograafia.

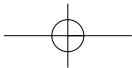
Eesti kirjandus ei ole niisiis ainult eestlaste asi. Peale Soome õpetlaste eksisteerib veel teisigi ajuti eesti kirjandusega tegelevaid välismaiseid teadusinstituutide ja uurijaid. Ennekõike pean silmas ülikoole, sest teaduse arengut võib teatud määral ju mõõta väitekirjade arvu, nende temaatika ja valdkonnavaliku põhjal. Näiteks ilmusid mainitud Karttuneni, Salu ja Lilja monograafiad just väitekirjadena. Teatavasti tegeldakse ka väljaspool Eestit mitmetes ülikoolides fennougristika või võrdleva kirjandusteaduse raames mõningal määral eesti keele, kirjanduse ja kultuuri uurimisega. Paraku pole eesti kirjandusteadus sellega alati piisavalt arvestanud, hoolimata eestlaste väidetavalt avarast silmaringist, kui viidata minu lemmiktsitaadile Uku Masingult: „Väikseil rahvail on juba seetõttu avaram silmaring, et nad ei pääse mööda teiste olemasolust” (Masing 1989: 144).

Mainitud tööd on osaliselt väliseestlaste kirjutatud, nii et nende sattumine eestlaste fookusesse peaks olema ootuspärane. Kõige silmapaistvam isik selles kontekstis on Otto Alexander Webermann, kes alates 1944. aastast elas Saksamaal. Tema sulest pärineb näiteks väitekirja ühest suhteliselt tundmatuks jäänud eesti luuletajast Kalju Ahvenast (vt Webermann 1951), ta on avaldanud mitmeid nii ülevaatlikke kui ka detailidele keskenduvalid artikleid eesti kirjanduse kohta ning postuumselt on välja antud tema monograafia Friedrich Gustav Arveliuselt (vt Webermann 1978). Webermann leidis teatavasti Göttingeni Ülikooli raamatukogust Willmanni „Juttude ja Tegude” esimese trüki. Kõik need faktid on teada ja ma ei väidagi, et Webermann oleks kuidagi kahe silma vahele jäänud. Temast ollakse vähemalt kirjandusteadlaste kitsamas seltskonnas teadlik, teda on siin-seal tsiteeritud ja kirjutatud ka artiklike kirjandusleksikoni.

Aga ka pärast Webermanni on saksa keeleruumis olnud inimesi, kes mingil määral tegelesid ja tegelevad eesti kirjandusega. Näiteks 1980. aastate lõpus kirjutati Rostocki Ülikoolis kolm diplomitööd, mida – tõsi küll – on võrdlemisi keeruline kätte saada (Brauer 1988; Seils 1987; Witt 1989). Üldiselt sellised lõputööd ju ei kuulugi veel kirjandusteaduse diskursusesse, nii et olgu need mainitud ainult mööda minnes. Kuid kindlasti peaks kõnealusesse diskursusesse kuuluma väitekirjad. Samas Rostocki Ülikoolis kaitsti 1990. aastal väitekirja eesti kirjanduse retseptioonist Saksamaal, mis võiks ka siinset kirjandusteadust huvitada (Burmeister 1990). Aga kahjuks on see teos uurijatel kahe silma vahele jäänud, milles on kindlasti süüdi ka tollane üleminekuaeg ning tõsiasi, et see pole trükkis ilmunud. Pealegi pole see teos teaduslikult tasemelt kuigivõrd silmapaistev ning ka ajastu poliitiline hoiak on selgesti välja loetav, kuid huvitavaid fakte sisaldub seal ometi. Eesti teadusraamatukogude fondidest seda ei leia. Eesti uurijatest on vaid J. Undusk väitekirja ühes oma artiklis tsiteerinud (Undusk 1992: 714, 721).

1990. aastal ilmus Friedrich Scholzi tuntud monograafia kõigi kolme balti kirjanduse kohta (vt Scholz 1990). Scholz on ka varem ja hiljem kirjutanud artikleid eesti kirjandusest, nii et tema panus selle valdkonna uurimisse pole sugugi väike (vt nt Scholz 1979; 1980; 1981; 1985; 1996; 1997; 1998). Tema monograafiast on vähemalt viis eksemplari Tallinna ja Tartu teadusraamatukogudes, kuid selle kasutatavus ja tsiteeritavus paistab olevat suhteliselt madal. Eesti ajakirjandusest olenegi leidnud ainult ühe arvustuse,

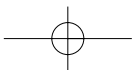

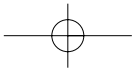
Harald Peebu kirjutise Akadeemias. Peep on oma hinnangutes väga positiivne, lausa ülistav. Arvustuse lõpulausest loeme: „Lisaksin koguni, et see tuumakas kompendium, adresseeritud võõrkeelsele kirjandushuvilisele auditooriumile, võib metoodilise abimaterjalina head tuge pakkuda sellele autorite kollektiivile, kes kord hakkab siinpoolset akadeemilist eesti kirjanduse retseptiooni uueks kirjutama” (Peep 1991: 401). Sellele võiks lisada ehk ainult ühe väikse kommentaari. Ma kahtlen, kas Scholzi raamat oli tõepoolest adresseeritud ainult võõrkeelsele auditooriumile, nagu Peep kirjutab. Teadus kasutab enda arusaadavaks tegemisel alati mõnda rahvusvahelist keelt. Keskajal oli selleks ladina keel, praegu on see inglise keel, aga mõnikord võiks see olla ka mõni teine keel, nagu prantsuse, saksa või isegi vene keel. Kui Scholz midagi saksa keeles kirjutab, pole see „adresseeritud võõrkeelsele kirjandushuvilisele auditooriumile”, vaid see võib olla mõeldud kogu maailmale. Ja niisiis ka eestlastele.

Eestis aga pannakse sellist uurimust tähele alles siis, kui see on tõlgitud eesti keelde. Ühest küljest on muidugi väga tore ja uhke, et välismaa uurijate tekste tõlgitakse eesti keelde ja köidetakse kõvade kaante vahele, nagu kolme Tammsaare uurijaga juhtus (vt Tammsaare maailmakirjanikuna 2001), aga teisest küljest ootaksin ma, et professionaalsed eesti kirjandusteadlased võtaksid neidsamu uurimusi arvesse juba enne, kui nad on tõlgitud. Siinse ülikooli kirjandusalase lõputöö – olgu see bakalaureuse-, magistri- või doktoritöö – bibliograafiast ootaksin kindlasti viidet Scholzi saksa keelsele monograafiale, kui selle teema vähegi puudutab aega, mida Scholz oma raamatus käsitleb. Jälle on vist J. Undusk ainuke, kes Scholzi pisut ulatuslikumalt oma uurimustesse kaasab. Ometi on Scholz oma laia haardega – ta vaatleb ka läti ja leedu kirjandust ning tunneb põhjalikult vene kirjandust – huvitav uurija, kel on midagi öelda.

Lõpuks tuleb saksakeelset keeleruumi käsitledes mainida, et 2000. aastal on jälle kord kaitstud üks doktoritöö eesti kirjanduse alal, seekord Göttingeni Ülikoolis ning teemaks Jaan Krossi romaani tõlked, täpsemalt „Professor Martensi ärasõidu” tõlked saksa ja inglise keelde (vt Wagner 2001). See töö pole ausalt öeldes eriti hea, ta on ebaühtlane ja teoreetiliselt nõrk – näiteks mulle jäi ebaselgeks, kuidas võib tõlgete analüüsimisega uurida välismaa retseptiooni – ning halvasti vormistatud, aga see selleks. Eestis seda tööd praktiliselt ei arvustatud, kui välja arvata üks Estonian Literary Magazine'is ilmunud arvustus. See on aga pisut pentsik tekst, kus ühest küljest materdatakse maha kirjastus ning teisest küljest väidetakse täiesti põhjendamatult, et see raamat on „kindlasti üks paremaid teaduslike käsitlusi tänapäevases eesti kirjandusest” (Drechsler 2001: 28). Mina ei julgeks niimoodi väita ning kahtlen, kas arvustuse autor ikka tunneb eesti kirjandusteadust. Huvitav on igal juhul arvustaja viimane väide: „...eesti kirjanduse uurijatele peaks teos olema kohustuslik lugemisvara” (Drechsler 2001: 28). Ühest küljest on see nonsens, sest väitekirjandus pole – nagu öeldud – nii suurepärase (vt ka Hasselblatt 2001; Maier 2004). Teisest küljest on autoril aga õigus: iga eesti kirjandusteadlane võiks ka välismaal tema uurimisobjekti kohta ilmunud uurimusi tähele panna.

Peale Saksamaa ja juba mainitud Soome on eesti kirjanduse uurimise väljal oluline loomulikult ka ingliskeelne maailm. Kuigi üldiselt on „saak” siin nigel, võib ingliskeelsel maailmal juba üksnes oma ulatuse poolest olla üht-

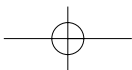
teist pakkuda. Ning siingi oleks veel mõni lünk täita: kuskil on ikka midagi relevantset ja huvitavat ilmunud, kuid eesti kirjandusteadus pole sellest üldjuhul teadlik. See on seda imelikum, et siin on ju tegemist suuremalt osalt väliseestlaste või pagulastega, kelle olemasolust on alati teadlik oldud. Aga ikkagi: mis silmist, see südamest.

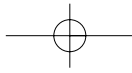
Esimene huvitav juhtum on Elizabeth Judase väitekiri vene kirjanduse mõjust eesti kirjandusele, mis kaitsti Columbia Ülikoolis 1938. aastal. Kolm aastat hiljem ilmus uurimus ka raamatuna (vt Judas 1941). See oli, tõsi küll, kirjandusega tegelemiseks keeruline aeg, kuid siiski hämmastas mind, et see kuuskümmend viis aastat vana raamat on Eestis peaaegu täiesti tundmatu. Teadusraamatukogudes ei paista seda olevat, raamatut on tsiteerinud ainult kaks korda Sergei Issakov (Issakov 1963: 5; 1965: 461, 546). Ka kõik hilisemad Dostojevski ja Tammsaare kõrvutajad – ning see teema on ju üks eesti kirjandusteaduse lemmikteema! – lähevad Judase monograafiast mööda.

Ameerika Ühendriikides on kaitstud veel teisigi eesti kirjandust käsitlevaid väitekirju, kuid trükki jõudmata kipuvad need uurimused ununema. Nendest möödavaatamine pole niisiis eesti kirjandusteaduse süü: nad pole lihtsalt kättesaadavad. Teisest küljest võib need aga kättesaadavaks teha, mis oleks samuti nii kirjandusteaduse kui ka raamatukogunduse ülesanne. Prominentseim näide on Jüri Kurmani võrdlev uurimus soome ja eesti kirjandussuhetest, millest on üllatavalt vähe jälgi eesti kirjandusteaduses, kuigi tegemist on ju üsna silmatorkava ning huvipakkuva võrdleva kirjandus- ja kultuuriloo teemalise uurimusega (vt Kurman 1972). Sama saatust sai osaks tegelikult ka Tiina Kirsi väitekirjale, mis pole raamatuna ilmunud ning sellepärast olematuks ununenud (vt Kirss 1994). Selles monograafias käsitleb ta muuhulgas Jaan Krossi, Viivi Luike ja Paul-Eerik Rummot, mis pakuks kindlasti huvi ka laiemale lugejaskonnale.

Peale väitekirjade on aga veel üks liik tekste, mis kipuvad kergelt kahe silma vahele jääma. Külma sõja perioodil ilmus inglise keeles mitmeid Eesti-teemalisi kirjutisi, muuhulgas ka eesti kirjandust käsitlevaid artikleid (vt ülevaade nendest tekstidest: Hasselblatt 1987). Mitte kõik neist ei ole mõjutatud labasest lääne propagandast, mis proovis tõestada, et raudse eesriide taga pole ilukirjandus võimalik. Nende kõrval on asjalikud käsitlused, mida võiks tänapäevalgi lugeda, kui ainult teaksime, et need on olemas. Näiteks Rein Taagepera tekstid (Taagepera 1975; 1980), Andres Jüriado või Mardi Valgemäe teatrikäsitlused (vt nt Jüriado 1973; Valgemäe 1970; 1972) või juba mainitud Jüri Kurmani (Kurman 1977; 1978) ning Ivar Ivaski artiklid (Ivask 1970; 1977). Viimati mainitu „vastutab” ka selle eest, et ajakiri *World Literature Today* hakkas 1965. aastast alates regulaarselt arvustama Eestis ilmunud ilukirjandust. Need arvustused peaksid olema osa eesti kirjanduskriitikast ja neid tuleks käsitleda samaväärsena pagulasajakirjades ilmunud kriitikaga.

Esimene ingliskeelne ja ühtlasi välismaalastele kirjutatud eesti kirjanduse ajaloo ülevaade ilmus kirjanduse jaoks ebasobival ajal, Teise maailmasõja keerises. See napilt kaheksakümmend lehekülge pikk Ernest Howard Harrise teos „Literature in Estonia” on ometi huvitav nähtus, pealegi on sellest ju pärast sõda ilmunud teine trükk (1947). Seegi raamatuke väärriks võib-olla rohkem tähelepanu, kui sellele siia maani osaks saanud (vt Harris 1943).

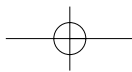

Minu uitmõtted siin ei andnud kindlasti ülevaatlikku pilti eesti kirjandusteadusest 2007. aasta seisuga. Pakkusin siinkohal vaid mõne sissevaate väljastpoolt, kõrvalseisja kommentaari või lihtsalt tähelepaneku. Eelneva jutu põhisõnum oleks järgmine: eesti kirjandusteadus peaks alaväärsuskompleksi tekitavast nõiaringist välja murdma ning astuma dialoogi ülejäänud maailmaga. Mitte üksnes välismaiseid teooriaid vastu võttes, mis töötab juba hästi, ja oma kirjandust tutvustades, mis polegi ju kirjandusteadlaste ülesanne, vaid arvestades rohkem sellega, mis toimub eesti kirjandusteaduses väljaspool Eestit. Ja siis saaks rõõmsalt nentida, et eesti kirjandus ei ole ainult eestlaste asi!

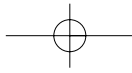
Kirjandus

- Aava, K., Tarrend, A., Viikberg, J. 2006. Tallinna Ülikooli magistreid 2005. – Keel ja Kirjandus, nr 6, lk 515–517.
- Aava, K., Vaiksoo, J., Verschik, A., Viikberg, J. 2007. Tallinna Ülikooli magistreid 2006. – Keel ja Kirjandus, nr 6, lk 502–505.
- Ahlqvist, A. 1856. Wiron nykyisemmästä kirjallisuudesta. – Suomi 1855, kd XV. Helsinki, lk 1–109.
- Ahlqvist, A. 1861a. Die estnische Literatur. – Das Inland, nr 41, vg 637–644; nr 42, vg 650–651.
- Ahlqvist, A. 1861b. Die estnische Literatur. – Magazin für die Literatur des Auslandes, Bd. 60, H. 38, vg 450–453.
- Brauer, S. 1988. Die estnische Kinder- und Jugendliteratur der 70er-Jahre und ihre Vermittlung in der Schule der DDR. 1960–1986. Rostock. (Käsikirjaline diplomitöö.)
- Burmeister, A. 1990. Estnische Literatur in Deutschland und in der Deutschen Demokratischen Republik von Beginn des 20. Jahrhunderts bis Ende der achtziger Jahre. Rostock. (Käsikirjaline doktoritöö.)
- Drechsler, W. 2001. Kerttu Wagner: Die historischen Romane von Jaan Kross. – Estonian Literary Magazine, nr 13, lk 26–28.
- Harris, E. H. 1943. Literature in Estonia. London: Boreas.
- Hasselblatt, C. 1987. Die Wahrnehmung sowjetestnischer Literatur in deutsch- und englischsprachigen Veröffentlichungen. – Baltisches Jahrbuch, nr 4, lk 246–255.
- Hasselblatt, C. 2001. Die erste Dissertation über Jaan Kross. – Estonia, nr 2, lk 56–60.
- Hasselblatt, C. 2006. Geschichte der estnischen Literatur. Von den Anfängen bis zur Gegenwart. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Hunfalvy, P. 1871. Utazás a Balt-tenger vidékein. I–II. Budapest: Ráth.
- Issakov, S. 1963. Mõningaid kirjanduslike suhete uurimise probleeme. – Keel ja Kirjandus, nr 1, lk 1–12.
- Issakov, S. 1965. Eesti-vene kirjanduslike suhete uurimise põhiprobleeme. – Keel ja Kirjandus, nr 8–9, lk 460–466, 539–546.
- Ivask, I. 1970. Window-complex and street-labyrinth: the prose of M. Unt and E. Vetemaa. – Lituania, nr 2, lk 29–37.
- Ivask, I. 1977. Uku Masing: A Poet Between East and West. – Journal of Baltic Studies, nr 1, lk 16–21.

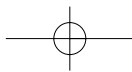

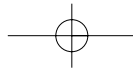
- J u d a s, E. 1941. Russian Influence on Estonian Literature. A Study of Jakob Tamm and Anton H. Tammsaare. Los Angeles: Wetzel Publishing Co., Inc.
- J ü r g e n s o n, D. H. 1843–1844. Kurze Geschichte der ehstnischen Literatur. – Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft I. H. 2. Dorpat, 1843, lk 40–52; H. 3. Dorpat, 1844, lk 61–73.
- J ü r i a d o, A. 1973. Nationalism vs. Socialism in Soviet Estonian Drama. – *Lituanus*, nr 2 (19), lk 28–42.
- Kaksi tietä nykyisyyteen. Tutkimuksia kirjallisuuden, kansallisuuden ja kansallisten liikkeiden suhteista Suomessa ja Virossa. Toim T. Koistinen, P. Kruuspere, E. Sevänen, R. Turunen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 755. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1999.
- K a l l a s, A. 1915. Tähdentento. Virolaisen runoilijattaren Koidulan elämä. Helsinki: Otava.
- K a r t t u n e n, U. 1905. Kalevipoegin kokoonpano. Helsinki: Helsingin Uusi Kirjapaino-Osakeyhtiö.
- K i r s s, T. 1994. The Censor's Apprentice: Allegory and Aesopian Discourse in Twentieth Century Estonian and European Texts. Dissertation for the Ph.D. in Comparative Literature. Ann Arbor: University of Michigan.
- K o t j u h, I. 2007. Kuidas tuulelohe lendu läks. Ühe kirjandusühenduse lugu. – *Vikerkaar*, nr 9, lk 50–66.
- K u r m a n, G. 1972. Literatures in contact: Finland and Estonia. New York: Estonian Learned Society in America. Macomb, Ill. University Press.
- K u r m a n, J. 1977. Literary Censorship in General and in Soviet Estonia. – *Journal of Baltic Studies*, nr 1, lk 3–15.
- K u r m a n, J. 1978. Estonian literature. – A case study of a Soviet republic: The Estonian SSR. Ed. by T. Parming, E. Järvesoo. Boulder (Colo.): Westview Press, lk 247–280.
- Kõnelusi rahvuskirjandusest. Konverentsi „Rahvuskirjanduse mõiste ja kriteeriumid” materjale. I–II. 10.–11. mai 1989. Toim J. Undusk, P. Viires. Tallinn: Eesti TA Keele ja Kirjanduse Instituudi kirjandusosakond, 1990.
- L i l j a, P. 1980. Positiivisen sankarin tulo neuvostovirolaiseen romaaniin. Taus-ta ja toteutus. (The Advent of the Positive Hero into the Soviet Estonian Novel. Summary). *Jyväskylä Studies in the Arts* 13. Jyväskylä.
- L i l j a, P. 1990. Ždanovlusest sulailmadeni. Märkmeid nõukogude eesti kirjanduspoliitikast. – *Keel ja Kirjandus*, nr 3–5, lk 156–166, 229–238, 286–294.
- L u k a s, L. 2000a. Der estnische National-Imagotyp in der deutschbaltischen Literatur. – *Literatur und nationale Identität III. Zur Literatur und Geschichte des 19. Jahrhunderts im Ostseeraum: Finnland, Estland, Lettland, Litauen und Polen*. Hrsg. Y. Varpio, M. Zadencka. *Acta Universitatis Stockholmiensis. Studia Baltica Stockholmiensia* 22. Stockholm, lk 207–230.
- L u k a s, L. 2000b. Eesti-saksa kirjanduslik opositsioonilisus 19. ja 20. sajandi vahetusel. – *Kultuuritekst ja traditsioonitekst*. 26.–27. novembril 1999 Tartu toimunud seminari materjalid. Toim Ü. Pärli. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 106–123.
- L u k a s, L. 2001. Das estnisch-deutsche literarische Spannungsfeld um die Jahrhundertwende. – *Interlitteraria*, nr 6, lk 235–249.
- L u k a s, L. 2004. Läbielatud ruum? Lisandus baltisaksa kirjandusloo uurimisse. – *Akadeemia*, nr 3, lk 531–561.

- Lukas, L. 2006. Baltisaksa kirjandusväli 1890–1918. Tartu, Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus.
- Maijer, K. 2004. [arvustus ilma pealkirjata] – Finnisch-Ugrische Mitteilungen, nr 26/27, lk 217–219.
- Margus, T., Roots, H. 2006. Tartu Ülikooli magistreid 2005. – Keel ja Kirjandus, nr 5, lk 427–430.
- Margus, T., Roots, H. 2007. Tartu Ülikooli magistreid 2006. – Keel ja Kirjandus, nr 4, lk 336–338.
- Masing, U. 1989. Kiriku ülesanne kultuurimandumisel. – Akadeemia, nr 1, lk 144–150.
- Neithal, R. 2005. Hõimuvennalik pilk eesti kirjandusele. – Keel ja Kirjandus, nr 9, lk 689–710.
- Peep, H. 1991. Eesti kirjandus kaugvaates. – Akadeemia, nr 2, lk 398–401.
- Pilter, L. 2007. Unenäod ookeanist ja merevahust. – Looming, nr 8, lk 1258–1261.
- Sallamaa, K. 2001. Die Philosophie und Ästhetik des Ethnofuturismus. – Congressus nonus internationalis fenno-ugristarum 7.–13. 8. 2000 Tartu. Pars VIII. Dissertationes sectionum: Litteratura, Archaeologia & Anthropologia & Genetica & Acta Congressus. Redegit T. Seilenthal. Tartu, lk 181–184.
- Sallamaa, K. 2003. Etnofuturismi toiselle vuosikymmenelleen. – Viron kirjallisuus vuosituhaten vaihteessa. Postmodernia ja modernia. Toim L. Saari-
luoma, T. Pakarinen, P. Kruuspere. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 905. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, lk 154–171.
- Salu, H. 1964. Eduard Vilden historialliset romaanit. Zusammenfassung: Die historischen Romane von Eduard Vilde. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 277. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Scholz, F. 1979. Anton Hansen Tammsaare (1878–1940). Estnische Prosa zwischen Realismus und Moderne. – Anton Tammsaare: Die lebenden Puppen. Prosa in Auswahl. München: Wilhelm Fink, lk 7–44.
- Scholz, F. 1980. Ausdrucksformen des Paradoxen in Anton Tammsaares Roman „Der neue alte Teufel aus dem Höllengrund“. – Jubiläumsschrift zum fünfzigjährigen Bestehen des Slavisch-Baltischen Seminars der Westfälischen Wilhelms-Universität Münster. Münster, lk 151–165.
- Scholz, F. 1981. Die Entwicklung des poetologischen Systems A. H. Tammsaares im Rahmen der Entwicklungstendenzen der europäischen Literatur. – Congressus Quintus Internationalis Fenno-Ugristarum. Pars VII. Turku, lk 421–426.
- Scholz, F. 1985. Entwicklungstendenzen der Lyrik in den baltischen Literaturen im Rahmen der Sowjetliteratur in den Jahren 1960–1970. – Baltisches Jahrbuch 1985, lk 96–121.
- Scholz, F. 1990. Die Literaturen des Baltikums. Ihre Entstehung und Entwicklung. Abhandlungen der Rheinisch-westfälischen Akademie der Wissenschaften 80. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Scholz, F. 1996. Die Befreiung des Wortes und die Befreiung durch das Wort. Zum Werk und Wirken des estnischen Dichters Jaan Kross. – Contacts de langues et de cultures dans l'aire baltique. Mélanges offerts à Fanny de Sivers. Contacts of Languages and Cultures in the Baltic Area. Uppsala Multiethnic Papers 39. Édité par M. M. J. Fernandes, R. Raag. Uppsala: Centre for Multiethnic Research, lk 227–241.

- Scholz, F. 1997. Fünf Jahre Geistesfreiheit. Literatur im Baltikum nach der Wende. – Die Baltischen Staaten im 5. Jahr der Unabhängigkeit. Eine Bestandsaufnahme. Beiträge zu einem internationalen Symposium in Münster 14.–15. November. Hrsg. F. Scholz, W. Tenhagen. Veröffentlichungen des Slavisch-Baltischen Seminars der Universität Münster 7. Münster: Lit Verlag, lk 189–200.
- Scholz, F. 1998. Zum Problem des Zeitpunkts der Entstehung einer eigenständigen Schönen Literatur in den Ländern des Baltikums. – Baltistik: Aufgaben und Methoden. Hrsg. A. Bammesberger. Indogermanische Bibliothek: Reihe 3, Untersuchungen, Bd. 19. Heidelberg: C. Winter, lk 387–400.
- Seils, I. 1987. Zum Rezeptionsprozeß der estnischen Literatur in der DDR im Zeitraum von 1960–1986. Rostock. (Käsikirjaline diplomitöö.)
- Suits, G. 1953. Nuori Kreutzwald. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 724:1. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Suomen kirjallisuushistoria I. Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin. Toim. Y. Varpio, L. Huhtala. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1999, lk 7.
- Taagepera, R. 1975. The problem of political collaboration in Soviet Estonian Literature. – Journal of Baltic Studies, nr 6, lk 30–40.
- Taagepera, R. 1980. A portrait of the „Historical Gap” in Estonian literature. – Litanus, nr 3 (26), lk 73–86.
- Tammsaare maailmakirjanikuna. Kolm välismaa Tammsaare-uurijat [Veli Ilmari Mikkonen, Friedrich Scholz, Vladimir Macura]. Koost. E. Treier. Tallinn: Olion, 2001.
- Undusk, J. 1992. Saksa-eesti kirjandussuhete tüpoloogia. – Keel ja Kirjandus, nr 10–12, lk 583–594, 645–656, 709–725.
- Undusk, J. 1995a. Die Geburt der estnischen Nationalliteratur aus dem Hamann-Herderschen Geiste. – Uurimusi keelest, kirjandusest ja kultuurist. Toim. M. Lotman, T. Viik. Acta collegii humaniorum estoniensis 2. Tallinn, lk 90–111.
- Undusk, J. 1995b. Hamanni ja Herderi vaim eesti kirjanduse edendajana: sünekdohhi printsiip. – Keel ja Kirjandus, nr 9–11, lk 577–587, 669–679, 746–756.
- Undusk, J. 1995c. Verbindungen zwischen Estland und den Deutschen auf dem Gebiet der Literatur. – Tausend Jahre Nachbarschaft. Die Völker des baltischen Raumes und die Deutschen. Hrsg. von W. Schlau. München: Bruckmann, lk 300–306.
- Valgemäe, M. 1970. The Ritual of the Absurd in P.-E. Rummo's „The Cinderella Game”. – Litanus, nr 1, lk 52–60.
- Valgemäe, M. 1972. Death of a sea gull: The absurd in Finno-Baltic drama. – Books Abroad, nr 3, lk 374–379.
- Viron kirjallisuus voosituhannen vaihteessa. Postmodernia ja modernia. Toim. L. Saariluoma, T. Pakarinen, P. Kruuspere. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 905. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2003.
- Wagner, K. 2001. Die historischen Romane von Jaan Kross. Am Beispiel einer Untersuchung der deutschen und englischen Übersetzungen von Professor Martensi ärasõit (1984). – Europäische Hochschulschriften, Reihe XVIII. Vergleichende Literaturwissenschaft, Bd. 97. Frankfurt am Main: Lang.
- Webermann, O. A. 1951. Kalju Ahven. Leben und Werk eines estnischen Dichters der Gegenwart. Göttingen, Diss. phil.

- Webermann, O. A. 1978. Studien zur volkstümlichen Aufklärung in Estland. Friedrich Gustav Arvelius (1753–1806). Hrsg. von J. D. von Pezold. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Wilpert, G. von 2005. Deutschbaltische Literaturgeschichte. München: Beck.
- Witt, U.-M. 1989. Das literarische Werk von Enn Vetemaa und seine Widerspiegelung in der Literaturkritik. Rostock. (Käsikirjaline diplomitöö.)

**„Wer? Was? Wo?“ in der estnischen Literaturwissenschaft:
Eine Momentaufnahme**

Stichworte: Estnische Literaturwissenschaft, Auslandsrezeption

Beim Artikel handelt es sich um den am 2. XI. 2007 auf dem Jubiläumssymposium von „Keel ja Kirjandus“ in Tallinn gehaltenen Vortrag. Zunächst wird auf die Ambi- oder sogar Polyvalenz des Begriffs estn. *eesti/Eesti* eingegangen, der den Unterschied zwischen dem Adjektiv (‘estnisch’) und dem Substantiv (‘Estland’) nur durch die Groß- oder Kleinschreibung ausdrückt. Dadurch wird die Definition des Gegenstandes manchmal erschwert bzw. bewusst übergangen. Die Frage, ob es sich beim Gegenstand der estnischen Literaturwissenschaft um die „estnische Literatur“ oder die „Literatur Estlands“ oder noch ein anderes Konzept handelt, sollte aber beantwortet werden. Als eine Lösung kann die Interpretation von „estnisch“ als „estnischsprachig“ angesehen werden, derzufolge die Sprache als Unterscheidungskriterium angesehen würde. Es bleibt in jedem Fall weiterer Forschung vorbehalten, wie die anderssprachige in Estland verfasste und verlegte Literatur (historisch und aktuell) zu behandeln wäre.

Im zweiten Teil wird auf die Frage eingegangen, wo die wissenschaftliche Beschäftigung mit der estnischen Literatur stattfindet, nachdem zunächst betont worden war, dass die Literaturwissenschaft in Estland selbst blüht. Es wird darauf hingewiesen, dass auch außerhalb Estlands auf finnisch, deutsch und englisch Publikationen zur estnischen Literatur erschienen sind, die aber mitunter in Estland nicht ausreichend wahrgenommen werden. Abschließend plädiert der Autor dafür, die Erforschung der estnischen Literatur nicht als eine Privatangelegenheit der Esten zu betrachten, sondern anzuerkennen, dass auch im Ausland gelegentlich etwas Relevantes zur estnischen Literatur erscheint.

Cornelius Hasselblatt (geb. 1960), PhD, Rijksuniversiteit Groningen, Professor für finnougri-sche Sprachen und Kulturen, c.t.hasselblatt@rug.nl

